

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

A Study of Iran's Foreign Policy within the Context of Madism

Mehmet Seyfettin EROL**
İrem BİLGETÜRK***

Öz

Günümüzün refahtan uzak bölgesel konjonktürünün mühim aktörleri arasında yer alan İran, özelde bölgede ve genelde ise küresel anlamda önemli bir güç olmak adına dini retoriği dış politika aracı olarak kullanmaktadır. Bu anlamda mehdilik söyleminden kaynaklanan anlayışla gerçekleşen İslam Devrimi, dış dünyaya yansıtılmak istenmektedir. Devrimin gerçekleştiği yıllardan beri Ortadoğu'da tehdit olarak algılanan Tahran, bir dizi olayın gerçekleşmesinde etki göstermiştir. İstikrar bozucu devlet olarak adlandırılmasındaki en büyük neden ise dini kisve altında halkları tarafına çekerek gizli faaliyetlerde bulunmasıdır. Genel görüşe göre tüm bu faaliyetler, iç tepkilere neden olmakta ve rejimin sonunu getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Mehdilik, Dış Politika, Şiilik, Humeyni.

Abstract

Iran which is one of the most important actors of Middle East that is away from welfare, uses specially in region and generally in globally; "religious rhetoric" as a instrument of foreign policy. In this sense Islamic Revolution which based on rhetoric of mahdism is desired to spread all around the world. Since the years when the revolution came out, Tehran which is perceived as a threat, took action of a series of event came true. That's why Iran named as a "unstabilizer" is its hidden actions which targets the folks with religious cover. According to general opinion, all this actions cause internal reaction and round off the Islamic regime.

Keywords: Iran, Mahdism, Foreign Policy, Shiism, Khomeini.

* **Makale Geliş Tarihi:** 09.09.2019 **Yayına Kabul Tarihi:** 04.12.2019

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Başkanı, e-posta: mserol@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-8358-7326>,

*** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi,
Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları, Afyonkarahisar Ticaret İl Müdürlüğü,
bilgeturkirem5@gmail.com.

GİRİŞ

Ortadoğu'nun gündemde olan aktörlerinden İran, dış politika anlayışında dini retorikle hareket etmeyi seçmiştir. Bu anlamda Tahran yakın coğrafyasında ve bu coğrafyanın dışında yaşanan birçok meseleye müdahil olmuş; deyim yerindeyse "gövde gösterisi" yapmıştır. Aslında İran'ın mehdilikten kaynaklanan dış politika anlayışı, bölgede yaşanan sorunların kaynağını oluşturmakta; dış dünya açısından meşru görülmemekte ve rejimin sonunu getirmektedir.

Kutsal değerlerden güç alarak kendi karşı devrimini¹ hayata geçiren Ayetullah Ruhullah Humeyni, muhtemelen İran'ın başka türlü başat güç olamayacağını farkındaydı. Nitekim Humeyni'nin devrimi, sadece din kaynaklı değildi. İran halkının genel davranışları incelendiğinde; mehdilik özelinde fazlasıyla bir sahiplenme olduğu görülecektir. Bu durum, Arap halklarının işgaliyle kendilerine dayatılan Sünniliğe verilen bir tepki olarak algılanabilir. Uzun yıllar işgal altında kalan ama bağımsızlıklarından vazgeçmeyen İranlılar, Şiiliğe kendi kültürleriyle bütünleşen Zerdüştlükten parçalar da katmıştır.

Yıllarca korunan kültürel bileşenler, Şiilik vesilesiyle muhteşem bir bütünlükle bir araya getirilmiş ve mehdi inancına sıkı sıkıya bağlı olan İran'da, devrimin tohumları atılmıştır. Öyle ki mehdiyi bekleyen halk, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kültürel sömürgesi olmayı reddetmiştir. Zira Batılılığın fazlasıyla dayatılması, İran için bir kültür erozyonuna sebep olabilirdi. İşte tam da bu aşamada mehdiye vekâlet fikrini ortaya atan Humeyni'nin düşünceleri oldukça rağbet görmüştür.

Meşruiyetini halktan alan devrim, daha sonraki yıllarda farklı boyutlar kazanmış ve bölgede adeta kargaşaya sebep olmuştur. "Mazlumların koruyucusu" sloganıyla mezhepsel antitezi Suudi Arabistan, küçük şeytanı

¹ Genel anlamda incelendiğinde devrimler, genellikle çağdaşlaşma şeklinde kendini göstermiştir. Ancak İran'da yaşanan bu durumun tersi niteliğinde olmuştur.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

İsrail ve büyük şeytani da ABD olarak tanımlayan İran, özelde bölge genelde ise dünya açısından düzeni bozan bir devlet görünümüne bürünmüştür.

Bu makalede de İran'ın mehdilik temelli dış politika anlayışının genel çerçevesi çizilmekte, daha sonra verilen amaçtan oldukça sapan faaliyetler ve elbette ki bu durumun bölge ve dünya kapsamındaki sonuçları incelenmektedir.

MEHDİLİK KAVRAMININ ŞİİLİK ÖZELİNDE İNCELENMESİ

İslam dininin en çok mensubu bulunan ikinci önemli mezhebi olan Şiilik, her inanışta olduğu gibi kendi içerisinde özel kavramlara yer vermektedir. Özellikle Hz. Ali'nin halifelik sorunuyla ortaya çıktığına inanılan Şiilik, zamanla İslamiyet'in farklılık arz eden bir kolu olarak Sünnilikten ayrılmıştır. Bu durumu çeşitlilik gösteren inanış sistemleriyle pekiştiren Şiilik inancında belki de en öne çıkan kavram Mehdiliktir.

Belirtmek gerekir ki; Şiiliğin kendi sistematığında yer alan Mehdilik kavramı, Şiilikten birçok yönüyle ayrılmaktadır. Şiilik İslam'ın mezhebiyken; mehdilik, mezhep içerisinde kendisine yer bulan, mezhebin önemli öğelerinden biridir. Mehdilik, imamlar teriminden kaynak bulan ve kimi düşünürlere göre, mesihliğe benzer yanları olan bir kavramdır. Nitekim mehdilik de tıpkı mesihlik gibi zulüm zamanında gizliliğine son verecek ya da dirilecek bir lideri tanımlamaktadır.

Sünnilik bağlamında Hz. Muhammed ve dört halife sonrasında biten "din açısından kutsiyet arz eden kişilerce yönetilme süreci", bu anlamda Şiilik açısından sürdürülmüştür. Nitekim Hz. Ali'nin birinci halife olan Hz. Ebubekir'den önce halife olması gerektiği düşüncesi, Hz. Ali'nin ne kadar önemsendiğini ve soyuna verilen değeri gösteren bir durumdur. Hz. Ali'nin ardından oğlu Hz. Hüseyin'in içerisinde bulunduğu Kerbela Olayı, dördüncü

halife ve soyuna yapılan haksızlığı hat safhaya ulaştırmış ve Arap halkının tepkisine sebebiyet vermiştir.

“Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin”den oluşan Ehlîbeyt kavramının da gösterdiği üzere Şiiler, İslam dininin Peygamberi Hz. Muhammed ile birlikte onun soyundan gelen Hz. Ali ve oğullarına özel bir ihtimam göstermiştir.² Bu sebeple de Sünniler için Hz. Ali’nin vefatıyla sona eren süreç, Şiiler açısından Hz. Ali’nin oğulları ve onların soyu doğrultusunda devam etmiştir. Bu kişiler ise Şiiler için çok önemli olan “imamet” kavramı çerçevesinde “imam” olarak adlandırılmıştır. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Şiilik, kendi içerisinde kollara ayrılmakta ve bu inanışlar bağlamında imam olarak kabul edilen kişiler farklılık göstermektedir.

Konumuz açısından hayati öneme sahip olan ve Caferilik; yani On İki İmam Şiiliği olarak da bilinen İsnâ Aşer’iyye, inanç bütününde on iki imama ev sahipliği yapmaktadır. Aşağıdaki tablo yardımıyla Caferilik imamları aşağıda incelenmiştir.

Tablo 1: İsnâ Aşer’iyye İnancı Kapsamında İmamlar

Hz. Ali	4. Halife
Hz. Hasan	Maneviyat dolu lider
Hz. Hüseyin	Şehit imam
İmam Zeynel Abidin	Yol gösteren lider
İmam Cafer Sadık	Öğretmen imam
İmam Muhammed Bakır	Zulüm gören lider
İmam Musa-i Kazım	Yardımsaver imam
İmam Ali Rıza	Yol gösteren lider
İmam Muhammed Taki	Alim imam
İmam Ali Naki	Cesur lider
İmam Hasan Askeri	Hapsedilmiş lider
İmam Muhammed Mehdi	Gizlenen lider

² Mehmed Ali Durmuş, *Haberlerin Ağında Mehdi*, Anlam Yayınları, Ankara 2003, s. 140.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Tabloda da görüldüğü üzere, Şiilikte babadan oğula geçen; yani soy bağına dayanan bir inanç sistemi bulunmaktadır. En öne çıkan özellikleriyle verilmiş imamları gösteren tabloda 11. İmam'ın hapsedilmiş olduğu bilinen bir gerçektir.³ İmam Zaman'ın (Muhammed Mehdi/12. İmam)' abası olması hasebiyle İmam Hasan Askeri'ye değinmekte fayda vardır.

Mezhepsel tartışmaların hız kazandığı bir dönemde imamlık yapan Askeri, Abbasiler döneminde vuku bulan baskıların kurbanı olmuştur. Abbasilerde sabit olan Şiilere karşı nefretin Türk hâkimiyeti döneminde de son bulmadığı belirtilmeli ve Hasan Askeri'nin hapiste vefat ettiği söylenmelidir.⁴ Bu anlamda Abbasiler zamanında ciddi işkencelere maruz kalan, hatta söz konusu durum sonucunda hayatını kaybeden ve Şiilere imamlık yapmasına izin verilmeyen Askeri'nin oğlu olduğuna inanılan 12. İmam'ı gizlemiş olduğu düşünülmüştür. Ancak bu konuda birtakım görüş farklılıkları bulunmaktadır. İlk olarak Askeri'nin oğlu olduğundan kimseye bahsetmediği, bu durumu sakladığı savunulmaktadır. Bunun dışında Askeri'nin geride oğul bırakmadığını düşününler de vardır.⁵ Son olarak 11. İmam'ın, Muhammed Mehdi'yi daha önce birkaç kişiye gösterdiği de iddia edilmektedir. Bahse konu iddiaya göre Hasan Askeri, hizmetçiliğini yapan Farslı bir İranlıya oğlunu göstererek "sizin sahibiniz budur" demiştir.⁶

11. İmam'ın ölümünden sonra Şiiler arasında belirsizliğin hâkim olacağına inanılan süreçte, Muhammed Mehdi kendini göstermemekle birlikte halkla iletişime geçmeye başlamıştır. İletişimini dolaylı yoldan sürdüren mehdinin, dört adet sefirisinin olduğuna inanılmaktadır. Bu sefirilerin adı sırayla şu şekildedir:⁷

3 Baqir Shareef al-Qurashi, *The Life of Hazret Imam Hasan al-Askari (AS)*, XKP, s. 32.

4 Ahmet Yöner, "Hasan el-Askeri ve Şiilik", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 2011, s. 244.

5 Yakup Keskin, "İmâmî Kaynaklarda Muhammed el-Mehdî Üzerindeki Tartışmalar", *OMÜİFD*, 26-27, (Birleşik Sayı), Samsun 2008, s. 303.

6 Mehmet Atalan, "Şii Kaynaklarda Muhammed b. Hasan el-Mehdi'nin Tarihi ve Menkabevi Kişiliği", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 2002, s. 98.

7 Abdülbâkîy Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınları, 6. Basım, 1979, s. 528-532.

- Osman b. Said el-Amri
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman
- Ebû'l Kasım Hüseyin b. Ruh en-Nevbahti
- Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed es-Semerrî

Mehdinin halkla dolaylı da olsa iletişime geçtiği süreç, Şiiler tarafından “küçük gayb” olarak adlandırılmaktadır. Bu süreçte mehdinin yazdığı mektuplar yoluyla halka ulaştığı bilinmektedir. Ancak sefiriler döneminin sona ermesiyle Şiiler “büyük gayb” sürecine adım atmıştır. Söz konusu terim mehdiden haber alınamayan süreci kapsarken; Şiilerin başsız kaldığı ve pasif politikalar dönemine girdiği zaman dilimi gibi anlamları bünyesinde barındırmaktadır.

Bahsedilen döneme giriş, mehdiyle iletişimin kesilmesiyle vuku bulmuştur. Nitekim mehdi, kaybolmadan önce son sefirisiyle bir mektup yollamıştır. Bu mektupta Semerrî'nin son sefiri olduğunu, ondan sonra başka sefiri gelmeyeceğini bildirmiştir. Dolayısıyla 12. İmam bu aşamada sefirisi olduğu iddiasında bulunabilecek kişilere itibar edilmemesi gerektiğini bildirmiş olabilir. Söz konusu durumlar dışında mehdi, Şiiler ve Şiilik için de çok önemli nüanslarda bulunmuştur. Mehdinin son mektubunda belirttiğine inanılan esaslar şu şekildedir:⁸

“Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla. Ey Samira'lı Muhammed oğlu Alî, Allah senin yüzünden, kardeşlerinin ecrini arttırsın. Sen öleceksin; ölümüne de altı gün kalmıştır. İşini derleyip toparla; ölümünden sonra da, yerine geçmek üzere, birisi hakkında tavsiyede bulunma. Gerçekten de artık tam gaybet başlamıştır ve zikri yüceldikçe yücelsin, Allah izin vermedikçe zuhur yoktur; zuhur, ancak O'nun izniyle olur; bu da uzun bir zaman sonra, kalpler kasvete düştükten, yeryüzü cevire dolduktan sonra olur ancak. Şîama, beni gördüklerini söyleyenler gelecektir;

⁸ Gölpınarlı, a.g.e., s. 533.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

fakat Süfyânî'nin çıkmasından, yüce sesin duyulmasından önce beni gördüğünü iddia eden, yalancıdır, iftiracıdır. Halden hale çevirmek, güç-kuvvet, ancak yüce ve ulu Allah'ındır."

Mehdi mektubunda artık tam gaybet döneminin başladığını bildirerek; zuhurunun uzun bir zaman alacağını vurgulamıştır. Bu anlamda Şiilerin artık aktif politikalarla yönetilemeyeceği manası çıkarılmaktadır. Nitekim uzun yıllar boyunca İran devlet politikalarında bu şekilde bir geleneğin hâkim olduğu savunulabilir. Ruhullah Humeyni dönemine kadar Şiiler gerçekten de aktif devlet politikalarıyla yönetilmemiş, her ne kadar bağımsız bir görüntü çizseler de diğer devletlerin siyasi emellerine alet olmaktan kurtulamamıştır.

MEHDİLİĞİN İRAN POLİTİKALARIYLA HARMANLANMASI

Tarih serüvenlerinin uzun yıllarını pasif politik anlayışlarla geçiren Şiilerin nüfusun büyük çoğunluğu oluşturduğu İran halkı, Şah'ın "Batılaşma yanlısı politikaları ve dinden uzaklaştırıcı tavırları"nın etkisiyle geri dönülmez bir yola girmiştir. 1941 yılında Batılı müttefiklerini kızdırması nedeniyle Şah, tahtını oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye bırakmıştır. Bu kızgınlığın arkasında Şah'ın Alman eski Şansölyesi Adolf Hitler'e hayranlığının bulunduğu yönünde genel bir görüş mevcuttur.⁹

Eski Şah'ın yerine yönetime gelen Muhammed Rıza Pehlevi ise Batılı müttefiklerinin desteğiyle yönetime geldiği varsayılırsa, gerçek bir Batı modernizasyonu savunucusuydu. Bu durum, babası nezdindeki karşıt imajı yeni Şah'a yöneltmiş ve hatta şiddetlenmiştir. Nitekim 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi, Şah'a karşı gerçekleşmiştir.

Belirtmek gerekir ki; kendisine yöneltilen tepkinin farkında olan Şah, birtakım reformlarla halkı dizginlemeye çalışmıştır. Bunların başında toprak

⁹ Rashid Khatib-Shahidi, *German Foreign Policy Towards Iran: Before WW II*, I.B. Taurus, New York 2013, s. 176.

reformu gelmekteydi. Böylece Şah, yaşanan kopukluğa neden olduğunu düşündüğü ulema, aşiret ve toprak sahiplerini ortadan kaldıracılabilecekti.¹⁰ Zira 1962 tarihinde gerçekleştirilen toprak reformuyla halkın isteklerini yerine getirme bağlamında önemli bir durum ortaya çıkmıştı.

Toprak sahiplerinin elindeki fazla toprağa el konulması ve böylece toprağın devlet tarafından satın alınıp toprağı olmayan köylülere dağıtılması amaçlanmıştır. Ancak durum, istenenin tam tersi bir sonuç doğurmuş; halk toprağını eski toprak sahiplerine geri vermek zorunda kalmış ya da tefecilere kaptırmıştır. Söz konusu durumu takiben Şah'ın devrimle birlikte vakıfları devletleştirmek istemesi, Şii ulemanın tepkisine sebebiyet vermiştir.¹¹ Bu durum, işsizler ordusunun şehre göç etmesine neden olmuş ve ciddi ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. Ayrıca ülkedeki ekonomik durum oldukça bozulmuş ve Şah'ın meşruiyetinin sorgulandığı bir ortam oluşmuştur.

Ekonomik problemlerin halkın ciddi bir tepki vermesine sebep olduğu ülkelerden biri olan İran'da, rejim için tehlike çanları çalmaya başlamıştır. Öyle ki dinden uzaklaştırılmak istenen halk, dine sığınmış ve o dönemde egemen olan rejimi "dinsiz" olarak nitelendirmiştir. Artık halkın tek ihtiyacı, mevcut yönetime darbe indirebilecek bir liderdi. Nitekim Humeyni de yaşanan durumları birer fırsat olarak görmekteydi.

HUMEYNI'NİN MEHDİLİK ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

1979 yılında İran'daki yönetimde köklü bir değişiklik yaşanmasında baş aktör olan Humeyni'nin hayatı, dünya görüşü ve mehdilik ile rejimin birleştirilmesi bağlamındaki fikirlerinin incelenmesinde fayda vardır.

¹⁰ Hikmet Erdoğan, *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar'ın Yumruğuna*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s. 167.

¹¹ Hasan Onat, *Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi*, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı, Ankara Haziran 1996, s. 36.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

1902 yılında Humeyn şehrinde dünyaya gelen Humeyni, henüz beş aylıkken babasını, dönemin hükümet yanlısı kişiler tarafından öldürülmesi nedeniyle kaybetmiştir.¹² Daha sonraki yıllarda tamamen yalnız kalan Humeyni, kendini dini eğitime vermiştir. Birçok dini medresede fıkhi ve usulü dersler alan Humeyni, ders verebilecek düzeyde bilgiye sahip olmuştur. Daha sonraki yıllarda Kum'un sayılı hocalarından biri haline gelmiştir.¹³

Humeyni, 1958 yılında Şah'ın tasarısına karşı rejim karşıtı bir anlayış benimsemiş ve 1961 yılında meydana gelen şiddetli olaylar sonrasında, takındığı sert üslubu dolayısıyla hapse atılmıştır. Hapisten çıktıktan sonra devam ettirdiği tavır nedeniyle Türkiye'ye sürgüne gönderilmiştir.¹⁴ Daha sonra Irak'ta yaşamını sürdürmeye devam eden Humeyni, rejim karşıtı faaliyetlerini bu ülkede arttırmıştır.

Oğlunun öldürülmesinin ardından Fransa'ya geçen Humeyni, uzun süren sürgün hayatını sona erdirerek 1979 yılında İran'a ayak basmıştır. Nitekim Humeyni, bu fırsatı Şah'ın ülkeyi terk etmesiyle yakalamıştır.

Babasının rejim güçleri tarafından öldürülmesi ve düşüncelerinin olgunlaştığı dönem olarak düşünülen gençlik yıllarını dini bilimlerle iç içe geçiren Humeyni'nin genel fikirleri, muhafazakâr İslamcılık olarak tanımlanabilir. Dinin bir hayat tarzı ve hatta yönetim biçimi olduğunu düşünen Humeyni, bu düşünceleri sebebiyle Batı'ya ve özellikle de ABD'ye karşı düşmanca tavırlar takınmıştır. Kısacası Humeyni'nin düşüncesinde İran'a ve elbette ki İran'ın gelecekteki rejimine karşı tehdit oluşturan ülkeler şu şekilde sıralanabilirdi:

- **Şah dönemindeki uygulamaların da etkisiyle ülkeyi dinsizliğe sürüklediğine inandığı başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri:** Bahse

12 "Ayatollah Khomeini", *Iran Chamber Society*, http://www.iranchamber.com/history/rkhomeini/ayatollah_khomeini.php, (Erişim Tarihi: 10.07.2019).

13 M. Serkan Taflioğlu, *Humeyni İran İslam Devrimi: Şah Nasıl Mat Oldu?*, Kripto Yayıncılık, Ankara 2010, s. 99.

14 Taflioğlu, a.g.e., s. 129.

konu ülkeler propaganda gücü yüksek olması ve bu nedenle halkları etkileme kuvvetine haiz bulunması nedeniyle Humeyni açısından tehlike oluşturmuştur.

- **Siyonizm akımından yola çıkarak Ortadoğu'da Müslümanların yaşadığı toprakları ele geçiren ve bölge istikrarı açısından zararlı görülen İsrail:** Söz konusu devlet, İran İslam Devrimi'nin kuruluşundan itibaren rejimin en büyük düşmanlarından biridir. Bunun nedeni, İsrail'in politik anlamda etkin olması ve Batılı devletlerle arasındaki işbirliği olabilir.
- **Mezhepsel açıdan radikal söylemler ve uygulamaların süregeldiği; Sünni inancına tabi olan Suudi Arabistan ve önderliğindeki Körfez Ülkeleri:** Şiiliğin kutsiyeti iddiasıyla gerçekleşen İran İslam Devrimi'nin Sünni radikalizmine karşı durması beklenmeyen bir durum değildir. Nitekim Humeyni zamanında da Şii birliğinin önündeki en büyük tehditlerden biri Radikal Sünni rejimlerdi.
- **Modern uygulamalarıyla tüm dünyanın ilgisini çeken Türkiye:** Çağına uygun uygulamalarıyla halkının dini özgürlüğünü istediği gibi yaşamasına izin veren Türkiye, şeriat kurallarıyla yönetilen İran için büyük bir tehditti. Belirtmek gerekir ki; Türkiye aslında İran bağlamında doğrudan bir tehdit olmamıştır. Ancak başarılı iç ve dış politikalarıyla Ortadoğu ülkeleri için rol-model olarak gösterilmesi, İran'ın ülkeyi dolaylı bir tehdit ya da rakip olarak algılamasına yol açmıştır

Humeyni, Şiiliği devlet yönetimiyle bir araya getirerek ve dünyanın mevcut gerçekliğini göz ardı ederek İslam Devrimi gerçekleştirme amacı taşımaktaydı. Gerek İran'ın sınır komşusu olan Irak'ın Ncef kentinde yaşadığı yıllarda gerekse de Türkiye'de geçirdiği zaman diliminde halk tarafından oldukça sevilen Humeyni, bu durumu halkla yaptığı sohbetlerde vurgulamaktaydı. Ancak Humeyni'nin fikrinin geniş kitlelere ulaşması, 1969 yılında Irak'ta kaleme aldığı devlet yönetimini Şiilikle harmanlayan kitap

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

olmuştur.¹⁵ Kitabın yayılmasına ek olarak oğlunun rejim güçleri tarafından öldürülmesi de Humeyni'nin halk nezdinde ciddi bir destek toplamasını sağlamıştır. Ancak bunu halka kabul ettirirken anayasal dayatmalar ve modernleşme uygulamaları gibi vaatler kullanılmıştır.¹⁶

Bu noktada Humeyni'nin savunduğu devlet yönetiminin temel düşüncelerini ve aşamalarını incelemek gerekmektedir. Kimi görüşlere göre, Humeyni'nin fikrinin temel düşüncesi Marksizim, laiklik ve Bahailerin eleştirilerine cevap niteliğindedir.¹⁷ Nitekim Humeyni'nin mehdiliğin en temel dayanağı olarak ele aldığı Şii devlet yönetimi anlayışında, 12. İmam'a vekâlet esastır. Böylece daha önce pasif politikalar nedeniyle kadim tarihini sürdüremeyen; ancak inanç ve geleneklerine sadık olan İran halkı için yeni bir anlayış getirilmiştir. Bu yenilik kapsamında mehdi beklenecekt; fakat mehdi gelene kadar onun adına bir vekil devlet yönetiminin en üst kademesindeki yerini alacaktır. Söz konusu vekil ise Dini Rehber¹⁸ olarak adlandırılacaktır. Aşağıda maddeler halinde verilen ifadeler yardımıyla Rehber'in görev ve yetkileri anlaşılabilir:

- Mehdiye vekalet yetkisi Allah tarafından Veli Fakih (Rehber/Dini Rehber)'e verilmiştir.
- Söz konusu görev hayat boyu olsa dahi; Uzmanlar Meclisi, Dini Rehber'i seçtiği gibi azletme yetkisine de haizdir. (Devrimden bu yana İran İslam Devleti'nin başına iki Rehber geçmiştir. Birincisi; Ruhullah Humeyni -1979-1989-, ikincisi ise halen Dini Rehber olarak görevine devam eden Ali Hamaney'dir -1989-günümüz- Humeyni'nin görevi ölümüyle sona ermesi ve Hamaney'in görevine devam etmesi hasebiyle görüldüğü üzere bu yetki daha önce hiç kullanılmamıştır.)

¹⁵ Erdoğdu, a.g.e., s. 171.

¹⁶ Rashid Yaluh, *Mahdism in Contemporary Iran: Ahmadinejad and the Occult Imam*, Doha Institute, Research Papers, s. 5.

¹⁷ Přemysl Rosůlek, "Madism, Shi'a Ideology and Ahmadinejad's Doctrine", *Central European Journal of International and Security Studies -Cejiss-*, 1, 2015, s. 59.

¹⁸ Dini Lider.

- Makamın yetki türü “mehdinin zuhuruna kadar” olması dolayısıyla geçicidir.
- Sistem, halkın %99'unun olumlu oy kullanması hasebiyle meşrudur.¹⁹
- Dini Rehberlik, devlet yönetimi kademesindeki en üst mertebedir.

1979 İRAN İSLAM DEVRİMİ VE DEĞİŞEN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI

1979 yılında gerçekleşen ve büyük tepki toplayan İran İslam Devrimi'nden önce Şah yönetiminde olan ülke, modern bir görüntü çizmekteydi. Modernizasyon algısının baskılama ve kişisel özgürlükleri sınırlamaya kadar gittiği ülkede, halkın İslam'a uygun yaşam biçimine müdahalelere başlanmıştı. Bilindiği gibi Türklerle tarihsel anlamda yakın ilişkilere sahip olan İran halkı için -tıpkı Türklere olduğu gibi- özgürlük esastır. Nitekim yıllar boyunca boyunduruğu altında kaldıkları süper güçlerle önce aktif savaş yöntemleriyle mücadele etmişler ve bu durum yetersiz kalınca da pasif bir direnişle cevap vermişlerdir.

Mevzubahis durumu kanıtlayan en önemli veri ise dışarıya kapalı geleneksel bir anlayışa sahip oldukları gerçeğidir. Çünkü İran halkı, tarihin hiçbir evresinde geleneklerinden vazgeçmemiştir. Öyle ki İranlıların kabul ettiği Şiilik anlayışında dahi eski inançları Zerdüştlükten izler de görmek mümkündür. Deyim yerindeyse İran halkı, ciddi anlamda gelekçidir. Bu şekilde İranlılar, inançları ile örf ve adetlerine sahip çıkmakta; hayatlarını istedikleri yörüngede sürdürmeye devam etmek adına her yolu denemektedir. Durum böyleyken dış müdahalelerin yanı sıra yaşam tarzlarını her anlamda kısıtlayabilecek her türlü eylemin de karşısında durmuşlardır. Ancak bu ciddi bunalım hallerinde, devrim örneğinde de görüldüğü gibi, fırsatları lehlerine çevirecek yönde seçimler

¹⁹ Erdoğan, a.g.e., s. 259.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

yapamamışlardır. Söz konusu yanılığın sebebi, çeşitli milli bileşenlere sahip olunması ve tüm bu bileşenlerce özgürlük kavramının farklı algılanmasıdır.

Söz konusu farklılık, ırk temelinde açığa çıkabileceği gibi dini özgürlük anlamında da çeşitliliğe gebe dir. %90 oranına varan bir Şii nüfusu bünyesinde barındıran İran, çeşitli etnik kimlikleri bünyesinde barındırmaktadır. Azerbaycan Türklerinin yanı sıra Arap ve Kürtlerin de azımsanmayacak düzeyde olduğu ülkede, nüfusun yarısından fazlası Farstır. Özellikle Azerbaycan Türklerinin yoğunlukla yaşadığı bölgeler ciddi bir baskı altına alınmış ve halk nezdinde özgürlük istemi gündeme gelmiştir.

Dini temelde ise durum yine farklı bir seyir izlemektedir. Bu anlamda kimi kesimler dine uygun şekilde yaşamayı tercih ederken; diğer kesimler de modern bir din talebi içerisindedir. Halihazırda dini devrimin bir getirisi olarak başörtüsünün zorunlu olması, kadın ile erkeğin bir arada bulunmasının hoş karşılanmaması, dini gerekçelerle idamın yaygınlaşması, deyim yerindeyse toplumsal bir bunalım yaratmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı yasadışı eğlenceler yaygınlaşmış, uyuşturucu kullanımında ciddi bir artış meydana gelmiş ve intihar oranları yükselmiştir. Özgürlük istekleri karşısında devletin takındığı tavır ise halkı düşünmeye sevk etmiştir.

Halkın dini özgürlüklerini dilediğinde yaşayamadığı devrim öncesi dönem, yaşadığımız süreçle benzer şekilde İranlıları tedirgin etmişti. Uygun bir liderin ortaya çıkışıyla ise ülkesel anlamda köklü bir değişim gerçekleşmişti. Şah rejiminden kurtuluş reçetesi olarak görülen Humeyni'yi destekleyen halk, bilinçsizce İslami yönetimin boyunduruğu altına girmişti. Bu anlamda Humeyni, halkın yüksek oranda bağlı olduğu 12 İmam düşüncesinden ilham almış ve ülkenin iç düzenini buna göre dizayn etmişti. Elbette bu durum, iç işleyişle sınırlı kalmamış dış politika düzeyinde de kendini göstermiştir. Bu anlamda devrimin özellikle de

bölgedeki devletlere ciddi yansımaları olmuştur. Bilhassa Şii nüfusun çoğunlukta olduğu ülkeler, İran'ın ilgi alanına girmiştir.

Bu kapsamda Irak ve Suriye, İran'ın ilk ve en önemli hedefleri olmuştur. Daha sonra ise politikalar, Şii Hilali'nin diğer halkası olan Lübnan'a kadar sürdürülmüştür.²⁰ Söz konusu devletlerin dışında Yemen, Azerbaycan ve bazı Afrika ülkelerini de bünyesinde toplayan politikalar; kimi zaman iç karışıklardan kimi zaman ise eğitim-din eksikliğinden faydalanarak hayata geçirilmektedir. Ayrıca küresel anlamda ABD ve Avrupa ülkelerini hedef alan İran, söylemleriyle bu aktörleri rahatsız etmekte ve uluslararası anlamda birtakım etkiler doğurmaktadır.

İRAN DIŞ POLİTİKASININ MEHDİLİKLE OLAN BAĞLANTISI

Mehdilik, Şiilerin yıllar boyunca yaşadığı zulüm nedeniyle koruyucu bir görev üstlenmiştir. Bu sebeple Humeyni'nin "mazlumların koruyucusu İran" şeklinde ortaya attığı slogan, söz konusu çerçevede ele alınabilir. Ayrıca özellikle Şiilerin taklit mercii olma yönündeki arzusu, mehdinin vekili olmasından kaynaklanmakta ve bu şekilde üstün bir imaj çizilmektedir.

İran'ın izlediği politikalar "topraklarında yaşayanların ve sonradan katılacak halkların üstün bir pozisyona" yükseleceğini ima eder gibi görünmektedir. Bunun yanı sıra birçok ülkeye yönelik saldırgan tavırlar devlet gücünü göstermek adına atılmış birer adımdır.

Kendilerini mehdinin soyundan gelen kutsal bir ulus olarak sunan İranlı karar alıcılar, bu şekilde hem Şiilerin çoğunlukta olduğu hem Şii yöneticilerin idarede bulunduğu hem de dini anlamda cahiliyet yaşayan ulusları etki alanında nitelendirmektedir. Bu şekilde etki alanını genişleteceğine inanan

20 Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", Bölgesel Çalışmalar Dergisi, 1(1), s. 265-266.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

İran, dış politikasında açık bir şekilde olmasa da Şiiliği aslında mehdiden kaynaklanan bir kutsiyetle sunmaktadır.

Söz konusu faaliyetlerin gizli bir şekilde ilerlemesi ise genel anlamda dünya; özelde ise bölge ülkelerini rahatsız etmekte ve İran her fırsatta bu eylemlerini sürdürmektedir. İran'ın mehdilikle alakalı dış politikasının etkileri bu anlamda oldukça önemlidir. Nitekim birçok devlet nezdinde Tahran, istikrar bozucu bir yönetim olarak görülmektedir.

İRAN DIŞ POLİTİKASININ ETKİLERİ

Hem bölgesel hem de uluslararası anlamda etki doğuran faaliyetlere haiz olan İran, tarihsel süreçten günümüze değin konjonktürün değişmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi, genellikle bölge devletlerini oldukça etkilemiş; birçoğunu iç karışıklıklara ve istikrarsızlığa sürüklemiştir. Uluslararası anlamda ise devletlerin politikaları İran faaliyetlerinin tesiri altına girmiş ve söz konusu aktör dünya gündeminden hiçbir zaman düşmemiştir.

Bu anlamda tarihsel sürecin etkisinin günümüze olan yansıması yadsınamayacağından ve olayların zincir şeklinde ilerlemesinden ötürü İran'ın etkileri ülkesel çapta incelenmiştir.

BÖLGESEL ETKİLER

Suriye

Günümüzde Ortadoğu'nun müttefik iki devleti olan İran ve Suriye'nin ilişkileri, İslam Devrimi'nin başlangıcından itibaren olumlu bir seyre sahip olmuştur. Nitekim Suriye'nin İran'ı tanıyan üçüncü devlet olması, yeni rejimin uluslararası meşruiyeti açısından oldukça önemli bir adımdır.

İran'ın kuruluş döneminde müttefik edinmesi mühim bir yer teşkil etmekteydi. Ancak Suriye'deki yönetici kesimin, halkın ¼'ünü temsil eden

Arap Nusayriliği'ne tabi olması mezhepsel-inanç anlamında sorun teşkil etmekteydi. Bu noktada Lübnanlı Şii din adamı Musa Sadr'ın Nusayriliğin Sünnilikten daha az sapkın bir inanış olduğunu²¹ dile getirmesi yönetimler arasında köprü görevi görmüştür.²² İran, bu şekilde kendisine ideolojik yakınlık kurabileceği bir müttefik kazanmış ve Lübnanlı din adamının sözüyle meşruluk sağlayabilmiştir.

Suriye'nin İran'a sağladığı destek, 1980-1988 İran-İrak Savaşı'nda da sürmüştür. Suriye, savaş sırasında İran'ı destekleyen tek Arap devleti konumundaydı.²³

Sağlanan olumlu ortam, 2011 yılında patlak veren Arap Baharı sürecinde de kendini göstermiştir. Nitekim olayların başlangıcında isyan eden halklara destek söylemleriyle gündeme gelen Tahran, olayların Suriye'ye sıçraması sonrasında ağız değiştirmiştir. Bu anlamda Ali Hamaney'in Başdanışmanı Ali Ekber Velayeti'nin "Amerika savaşla elde edemediğini ateşkesle elde etmeye çalışıyor, onların amacı (Beşar) Esad'ı yıkmak, Suriye'yi bölmek. İran buna müsaade etmeyecek."²⁴ şeklindeki söylemlerinin yanı sıra İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi de iç savaşı, "küstah güçler tarafından yönetilen ve düşmanların burnunu soktuğu olaylar"²⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere Arap Baharı'nın başlangıcı ve gelişme bölümünde Suriye'ye söylemsel destekleriyle arka çıkan İran, bununla yetinmeyerek maddi ve insani desteklerde de bulunmuştur. Söz konusu durum tamamen Şii milislerle ilgilidir. Suriye'deki iç savaşın

21 "Musa al Sadr: The Untold Story", *Al-Awsat*, <https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/features/musa-al-sadr-the-untold-story>, (Erişim Tarihi: 27.04.2018).

22 İrem Bilgetürk, "İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), s. 405.

23 Bilgetürk, *a.g.m.*, s. 400.

24 "İran'dan Net Sözler: Suriye'yi Böldürmeyeceğiz", *Ulusal Kanal*, <http://www.ulusalkanal.com.tr/m/?id=93731>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

25 Bayram Sinkaya, "Suriye Krizi Çerçevesinde İran-PYD İlişkileri: Taktik Ortaklık", *Orta Doğu Analiz*, Eylül-Ekim 2015, 7(20), s. 51.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Esad yönetimi lehine sonuçlanması adına Irak, Afganistan, Pakistan gibi ülkelerden milis ihracı gerçekleştirerek çatışmanın seyrini değiştirmek istemektedir.

Çalışmaya konu olan Şii milisler şu şekilde sıralanabilir: Hizbullah, Ebu Fadl el-Abbas Tugayı, Zülfikar Tugayı, Irak Hizbullah'ı, Seyyidu's Şüheda Tugayları, Bedir Örgütü (Şehit Muhammed Sadr Güçleri), Kefil Zeynep Tugayı-Asaib Ehl'il Hak, Hizbullah Nuceba Hareketi, el-Vaat es-Sadık Birliği, Esedullah Galip Tugayı, İmam Hüseyin Tugayı, Mehdi Ordusu (Muemmel Tugayı), Fatimiyyun Tugayı ve Doğu Asya ve diğer ülkelerden gelen Şii savaşılar.²⁶

Şii ile ilgili etkilerin yanı sıra Suriye'de Şii olarak kabul edilen Arap Aleviliği (Nusayrilik)'nin yaygın bulunması hasebiyle mehdilik inancına değinmekte fayda vardır. Şiiğin kurucusu İbn Nusayr'ın Ali Naki, Hasan Askeri ve Hz. Mehdi zamanlarında yaşamış olduğu bilinmektedir.²⁷ Ancak Nusayr'ın daha sonra imamların çizgisinden uzaklaştığı ve sapkın bir inanışa yöneldiği iddia edilmektedir.²⁸

İki devlet arasındaki genel ilişkiler, birbirlerine destek olma mahiyetinde İran ve Suriye için olumlu sonuçlara vesile olsa da bölgenin diğer sakinlerinin dış politik ve hatta iç politik çıkarlarına²⁹ zarar vermektedir. Nitekim Esad rejimi, İran sayesinde ayakta kalabiliyorken; Tahran Şii yöneticilerce idare edilen bir rejimin dayanıklılığını ispat etmektedir. Ancak iç savaşın devam etmesi, Suriye'deki güvenli bölgelerin tehlike altına girmesine, göçlerin devam etmesine ve mevcut işbirliği ile müttefiklik ilişkilerinin sorunlu bir hale gelmesine neden olmaktadır.

26 "Suriye'deki İthal Şii Savaşçıları/Suriye'de İç Savaş", *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyedeki-ithal-sii-savascilar>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

27 Muhammet Raşit Batur, "Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları", *İnsan ve Toplum*, s. 63.

28 Aynı yer.

29 Örneğin: Suriye'den Türkiye'ye göç eden "Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler" sorunu.

Irak

İslam Devrimi'nin gerçekleştiği 1979 yılında Saddam Hüseyin, iktidarı yeni ele geçirmiştir. %64-69 oranında Şii bulunduğu tahmin edilen Irak'ta yönetime gelen Sünni lider,³⁰ ülkesinin mezhepsel yapısını korumak istemiştir. Ancak aynı yıl İran'da gerçekleştirilen İslam Devrimi, Şii kaynaklı olması hasebiyle Saddam Hüseyin'in otoritesinin sorgulanmasına yol açabileceği gibi ülkeyi dağılma tehlikesiyle yüz yüze getirebilirdi. Bunun farkında olan Sünni lider, devrim başlangıcından itibaren İran'a karşı bir tutum geliştirmiştir.

Irak'ta yüksek oranda bulunun Şii nüfusunun büyük bir bölümünün On İki İmam Şiiliği'ne tabi olması, Saddam Hüseyin'i endişelendiren diğer bir sebeptir. Zira İran'ın "mevdiye vekaletine esas olan yeni inanç sistemi", Şiiliğin doğduğu topraklar olarak kabul edilen Irak için biçilmiş bir kaftan olabilirdi. Devrimden etkilenen Irak halkı, pek tabii mevdiye vekil olan bir yönetimin meşruluğunu savunabilir ve daha da kötüsü böyle bir yönetim tarzını talep edebilirdi. Söz konusu durum günümüzde devam eden Sünnilik-Şiilik ayrışmasının en önemli nedenini oluşturmuş ve etnik ayrılıklara da zemin hazırlamıştır.

Hümeyni'nin Irak Şiileri üzerinde uyguladığı provokatif hareketlerden rahatsız olan Saddam Hüseyin, Nisan 1980'den beri uygulanan politikalar üzerine 22 Eylül 1980 tarihinde Irak Ordusu'na yaptığı açıklama aracılığıyla İran'a saldırma planını duyurmuştur.³¹ Irak Ordusu Abadan ve Hürremşehr'e saldırmış ve sekiz yıllık savaş başlamıştır.

Irak, Körfez Ülkeleri'nin desteğini almasına rağmen İran'ın karşı atakta bulunması nedeniyle savaşın kazananı olmamıştır. Ayrıca iki ekonomi de büyük hasar görmüştür. İslam Devrimi nedeniyle vuku bulduğu iddia

30 "Middle East: Iraq", *CIA World Fact Book*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, (Erişim Tarihi: 07.09.2019).

31 Kevin M. Woods vd., *Saddam's Generals Perspectives Of The Iran-Iraq War*, Institute for Defense Analyses, 2011, s. 7-8.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

edilebilecek savaşın ardından Saddam Hüseyin'in ekonomisini düzeltmek adına petrol açısından zengin bir ülke olan Kuveyt'e saldırması uluslararası toplumun tepkisini çekmiştir.

Ekonomik sıkıntıların baş göstermesi ise ülkede zaten var olan eşitsizlik problemlerini açığa çıkarmış ve Şiilerin ayrışmasını desteklemiştir. Daha sonra ise birçok Iraklı askerin ABD ile anlaşması sonucu Washington, 2001 yılında Londra ile "Irak'ta kimyasal silah olduğu" iddiasıyla ülkeye savaş açmış ve yedi yıllık işgal başlamıştır. ABD'nin Irak ve Afganistan'da bulunduğu süre içerisinde 1,2-1,7 trilyon dolar arasında harcama yapıldığı iddia edilmektedir.³² Tüm bu meblağlara rağmen ABD, Irak'tan eli boş dönmüştür.

ABD her ne kadar pek bir kazanımda bulunmasa da işgalle birlikte derinleşen mezhepsel sorunlar, etnik zıtlıkları da tetiklemiş ve Kürtlerin ayrılıkçı taleplerine sebep olmuştur. 2005 yılında Federal Parlamenter Sistem'e etnik ve mezhepsel farklılıkları belirginleştirmiş ve böylece ülke, üniterlikten gittikçe uzaklaşmıştır.

Birlikten yoksun ortamdan faydalanarak daha önce 2005 ve 2007 yıllarında referandum yoluyla ülke topraklarından ayrılmaya çalışan Iraklı Kürtler, son olarak 25 Eylül 2017 yılında gerçekleştirilen Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) sözde bağımsızlık referandumuyla bağımsızlık girişiminde bulunmuştur. Mevzubahis referandum sonucunda her ne kadar olumlu sonuç çıkmışsa da Irak Merkezi Hükümeti, bu sonucu kabul etmemiştir.

Nitekim yalnızca Irak değil, İran ve Türkiye gibi bünyesinde Kürt nüfusu bulunduran ülkeler de Irak'ın kuzeyinde oluşan duruma karşı çıkmıştır. Nitekim bölgede oluşabilecek bir devletleşme süreci Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi/PKK), Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi/PJAK) ve Partiya Yekîtiya

³² Congressional Budget Office, *Estimated Costs of U.S. Operations in Iraq and Afghanistan and of Other Activities Related to the War on Terrorism*, Washington 2007, s. 1.

Demokrat (Demokratik Birlik Partisi/PYD) gibi terör yapılarını da harekete geçirebilecek nitelikte bölge ülkelerinin toprak bütünlüklerini tehdit edebilecek olumsuz bir örnektir.

Görüldüğü gibi İslam Devrimi'yle başlayan olaylar, ülkeyi dağılma noktasına getirmiştir. Ancak bununla yetinmeyen İran, bünyesinde yüksek oranda Şii nüfus barındırması hasebiyle Irak'tan vazgeçmemekte ve yönetime Şii kişilerin gelmesi adına uğraş vermektedir. Bu kişilere örnek olarak; 2017 yılının Ekim ayında seçilen Adil Abdülmehdi'nin yanı sıra Irak siyasetinin etkin başbakanlarından Haydar el-İbadi ve Nuri el-Maliki verilebilir. Özellikle İran'a bağlılığıyla tanınan Nuri el-Maliki'nin yönetime gelmesi, bahse konu olan dönemde hem bölgesel hem de uluslararası anlamda tedirginlik oluşturmuştu.

Yemen

İran'da yeni rejimin kuruluş yıllarında ülkenin Yemen'le ilişkileri olumsuz bir seyir izlemekteydi. İran-Irak Savaşı yıllarında ise Yemen güçleri, Irak'ın yanında savaşa katılmıştır.³³ Nitekim belirtilen yıllarda, Yemen ve Irak arasında stratejik ve ekonomik ilişkiler de oldukça gelişmişti.³⁴

Belirtmek gerekir ki; uzun yıllar süren huzursuzluk ortamından sonra Arap Baharı'yla birlikte milli birliğini sağlama şansını yakalayan Yemen'de, 19 Mart 2015 tarihinde ülkesel anlamda yayılma imkânı bulan karışıklıklar, beklenilenin aksine iç savaşa sebebiyet vermiştir.³⁵ Yemen İç Savaşı'na neden olan olaylar şunlardır:

- Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Sahil devrilmiştir.
- Salih, Şii Ensarullah grubunu desteklemeye başlamıştır.
- Husiler başkent Sana, Taiz ve Aden kentlerini ele geçirmiştir.

33 Nabil Albakiri, "The Iranian Expansion in Yemen", *The Middle East Newspaper*, 9 Temmuz 2013.

34 Mohammad Hassan al-Qadhi, *The Iranian Role in Yemen and its Implication on the Regional Security*, AGCIS, s. 25.

35 Gerald M. Feierstein, *Yemen: The 60-Year War*, Middle East Institute, Policy Paper 2, Şubat 2019, s. 12-13.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

- Yemen Ordusu dağıtılmıştır.
- Suudi Arabistan öncülüğünde koalisyon oluşturulmuştur.
- Yemen terör örgütlerinin yuvası haline gelmiştir.

Karışıklıktan faydalanarak Yemen’de konumlanan gruplar şu şekilde özetlenebilir:³⁶

Tablo 3: Yemen’de Konumlanan Gruplar

GRUBUN ADI	İÇERİĞİ	DESTEKÇİLERİ
Yüksek Devrim Konseyi	Husiler, Yemen Silahlı Kuvvetleri (Ali Abdullah Salih destekli), Cumhuriyet Muhafızları.	İran, Kuzey Kore, Çin, Rusya.
El-Hadi Hükümeti	Yemen Güvenlik Güçleri, aşiret milisleri, Halk Komiteleri.	Pakistan, Somali, İngiltere, ABD.
Güney Hareketi Koalisyonu	Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır, Ürdün, Kuveyt, Katar, Fas, Sudan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) kuvvetleri.	Pakistan, Somali, İngiltere, ABD.
Devlet-ül Irak ve Şam (DEAŞ)	-	-
El-Kaide	Ensar eş-Şeriat, Eş-Şebab.	-

Arap Baharı’nın ardından karışıklığın hüküm sürdüğü Yemen, Husiler’in güçlü konumda bulunması nedeniyle iç savaşın yıkıcı ortamından kurtulamamaktadır. Hükümet karşıtı Şii bir grup olan Husiler’in ise İran’dan ciddi anlamda destek aldığı bilinmektedir. Nitekim bu vesileyle

³⁶ Chatham House, *Yemen: Key Players and Prospects for Peace, Middle East and North Africa Programme Workshop Summary*, 17–18 Kasım 2015, s. 3-4.

İran, grup üzerindeki etkisini de arttırmıştır. Daha önce Zeydiliğe mensup olan Husiler'in, Tahran etkisiyle On İki İmam Şiiliğine geçiş yaptığı ifade edilebilir.³⁷ İran'ın söz konusu grup ve dolayısıyla Yemen İç Savaşı'ndaki etkisi, bu anlamda gözle görülür hale gelmiştir. Bu duruma müteakip İran, artık yeni milisleri "beklenen lider" bağlamında etki altına alabilecek, korkuya dayalı bir hegemonya kurabilecek ve vekaletle dayalı savaşındaki ordusunu kuvvetlendirebilecektir. İran'ın Yemen'deki faaliyetleriyle ilgili olarak aşağıda verilen bilgilere göz atmakta fayda vardır.³⁸

"İnsani yardım kisvesi altında İran, Husilere yabancı savaşçı, askeri danışman ve lojistik-teknik destek vermektedir. İran her fırsatta Husiler'in barış yanlısı olduğunu öne sürse de söz konusu grup Cenevre Görüşmeleri'ne katılmamıştır. Buradan bahse konu grubun diyalog yanlısı olmaktan ziyade iç savaşını sürdürmeye kararlı olduğu görülmektedir. Devrim Muhafızları Ordusu (DMO)'nun gruba yıllık periyotta 10-25 milyon dolar arası yardım yaptığı iddia edilmektedir."

Ülkenin başkentini işgal eden ve hükümet karşıtı bir grup olan Husiler, İran'ın desteklediği bir örgüttür. İran'ın destekleriyle süren savaş, Yemen'i içinden çıkılmaz bir noktaya sürüklemiştir. Yemen'in savaş boyunca karşılaştığı bilanço ise şu şekildedir:³⁹ "Halkın %70'i yardıma muhtaç durumdadır. 400 bin kolera vakası tespit edilmiştir. 8,4 milyon insan kıtlık içerisinde yaşamaktadır."

Katar

Şiilerin genel nüfusa oranı %5 olan ülkeler,⁴⁰ İran'ın her ne kadar ilgisini çekmekten uzak olsa da Katar, bölgesel konular hasebiyle Tahran'ın

37 Cenk Tamer, "Yemen Husileri ve İran: Mezhep Savaşı Ülkenin Kaçınılmaz Kaderi mi?", ANKASAM, <https://ankasam.org/yemen-husileri-ve-iran-mezhep-savasi-ulkenin-kacinilmaz-kaderi-mi/>, (Erişim Tarihi: 28.09.2019). İçinde Barak A. Salmoni, vd., *Regime and Periphery in Northern Yemen – The Huthi Phenomenon*, National Defense Research Institute, XV, 2010.

38 ANKASAM, ANKASAM İnfografik: *İnsani Krizin Adı Yemen*, <https://ankasam.org/ankasam-infografik-insani-krizin-adi-yemen/>, (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

39 Aynı yer.

40 "How Many Shia Are There In The World?", *Islamic Web*, <http://www.islamicweb.com/beliefs/cults/shia-population.htm>, (Erişim Tarihi: 08.09.2019).

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

önemseydiği devletlerden biri olmuştur. İran'ın Katar üzerindeki etkisi, Şiilik ve mehdilikten ziyade siyasi bir niteliğe haizdir.

İki ülke arasındaki ilişkiler farklı yönelimlere rağmen genel anlamda olumlu yönde ilerlemektedir. Körfez ülkelerinden biri olmasına rağmen İran'a olumlu yaklaşımıyla bilinen Katar'ın yer yer bahse konu devleti savunan açıklamalarda bulunması, söz konusu devletlerle arasında soğuk rüzgârlar esmesine ve Katar Krizi'nin gün yüzüne çıkmasına sebebiyet vermiştir. Katar Krizi'nin adımları şu şekilde sıralanabilir:

- **Mısır Krizi:** 2013 yılında Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi'nin devrilmesinin ardından yerine geçen Abdulfettah Sisi'nin İhvan Hareketi'ni yasadışı ilan etmesinin ardından söz konusu gruba destek veren Katar; Suudi Arabistan, Bahreyn ve BAE tarafından ülkenin iç işlere karışmakla suçlanmış ve aralarındaki diplomatik ilişkilere son verilmiştir.
- **Filistin Krizi:** Müslüman Kardeşler'le yakın bağlantıları bulunan Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin, Hamas'la temasları olduğu görülen Katar'ı terör örgütüne yardım etmekle suçlaması, krizin ikinci basamağını oluşturmuştur.
- **İran Yanlısı Söylemler:** Uluslararası arenada yalnızlaştırılmış olan Katar, yeni ittifak arayışlarına girmiştir. Katar; İran'ın üzerine gelinmemesi, Hamas ve Hizbullah'a destek verilmesi gerektiğini ve Suudi Arabistan'la diğer Körfez ülkelerinin ABD'nin kuklası haline geldiğini belirten söylemlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Katar menşeli yayın organları yasaklanmış ve birçok devlet Katar'la olan diplomatik ilişkisini kesmiştir.

İran, kriz aşamasında Katar'a destek olmuş ve bu durum, Körfez ülkelerinin tavrının netleşmesine sebebiyet vermiştir. Söz konusu ilişkiler, bahse konu ülkelerin yalnızlaşmasının önünde engel teşkil etse de krizin sürekliliğinin en büyük sebebidir.

Suudi Arabistan

Sünnilerin lideri olma iddiasında bulunan Suudi Arabistan, 1979 İran İslam Devrimi'nin başlangıcından itibaren Şii Alemlerinin yol göstericiliği rolünü üstlenen İran'a düşmanca tavırlar takınmıştır. Bu nedenle de iki devlet arasındaki münasebetler çeşitli sorunlara sahne olmuştur. Bu bağlamda 1980 ile 1988 yılları arasında süren İran-İrak Savaşı'nda Bağdat'a destek veren Riyad, 1981 yılında Tahran karşıtı bir birlik olan Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin (KİK) kurulmasına öncülük etmiştir. Söz konusu konseyin adında Arap kimliğinin vurgulanması dikkat çekicidir. Zira İran, Körfez Ülkeleri'nden biri olmasına rağmen her zaman Fars kimliğiyle övünmüştür. Dolayısıyla Suudi Arabistan, İran'ı dışlayan bir uluslararası örgüt kurmuştur.

İki ülke arasında Arap Baharı üzerinden devam eden çekişmeler ise terör örgütleri aracılığıyla devam etmiş ve İran destekli Husiler'in Körfez ülkelerine yönelik saldırıları gündemi oldukça meşgul etmiştir. Bunun dışında İran ve Suudi Arabistan arasındaki genel sorunların kaynağı⁴¹ olarak görülen Basra Körfezi Sorunu'na değinilmesinde de yarar vardır. İran'ın Bahreyn'in üç adasını işgal etmesi ve stratejik bölgeleri elinde tutmak istemesi büyük sorun oluştururken; Basra Körfezi'nin "Fars Körfezi" olduğu konusundaki ısrarı da Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez'deki tüm Arap ülkelerini tedirgin etmektedir.

Ayrıca Suudi Arabistan'da azınlıkta bulunan Şiiler de Riyad'ı tedirgin etmekte ve Riyad, Tahran'ı iç işlerine karışmakla suçlamaktadır.

Günümüz konjonktürüne uyum sağlama konusunda da en az mezhepsel çatışma kadar yarış halinde olan İran ve Suudi Arabistan, kadınlara verilen/verilecek haklar bağlamında kıyasıya bir rekabetin içerisinde. Nitekim başörtüsü/çarşaf bağlamında Riyad çarşaf

41 Diansaei Behzad, "Iran and Saudi Arabia in the Middle East: Leadership and Sectarianism (2011–2017)", *Vestnik RUDN, International Relations*, 18(1), 2018, s. 124.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

uygulamasında ısrar ederken; Tahran başın yarısını kapatacak şekilde örtünmeye izin vermektedir. Ancak İran'da tamamen başörtüsüz gezmek yasaktır.

İran, 2018 yılında kadınların ilk kez bir statta maç izlemesine izin verirken; yine aynı sene Suudi Arabistan kadınların araba sürmesinin önündeki yasağı kaldırmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkiler, bahse konu devletlerin şeriat kurallarıyla yönetilmesine rağmen mezhep, yasaklar ve liderlik sorunu gibi konular yüzünden ayrı düşmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü İran ve Suudi Arabistan için bölgenin ezeli rakipleri demek hiç de yanlış olmayacaktır.

Lübnan

Etnik ve dini yapısındaki çeşitlik dolayısıyla dikkat çekici bir ülke olan Lübnan, 1975-1990 yılları arasında iç savaşın ortasında kalmıştır. İsrail'in git gide toprak kazanması ve Filistinlilere saldırmasının ardından göç alan bir ülke konumuna gelen Lübnan, yalnızca mültecilerin değil; bölgesel aktörler ve hükümet dışı grupların da konuşlandığı bir bölge haline dönüşmüştür.

İç savaş sırasında vuku bulan 1979 İran İslam Devrimi'nin ardından EMEL Hareketi'nin kurulması, ülkede yaşayan Şiiilerin bir organizasyon oluşturmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim iç savaşın yıkıcılığı mezhepsel farkların belirginleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Humeyni taraftarı olan hareketin bölünmesiyle Hizbullah (Allah'ın Partisi) adında yeni bir grup kurulmuştur. Bu parti, 1992 yılında Hamaney'den aldığı fetvayla aktif olarak siyasi hayatına başlamıştır.⁴² Bu şekilde Hizbullah, mehdiyi bekleyen askerler olarak güdümüne girdiği İran'ın hem bölgedeki faaliyetlerindeki yardımcısı hem de ülkedeki sağ kolu olmuştur.

42 Marc R. DeVore, "Exploring the Iran-Hezbollah Relationship: A Case Study of How State Sponsorship Affects Terrorist Group Decision-Making", *Perspectives on Terrorism*, 6(4-5), s. 100.

İran'ın Hizbullah'a eğitim verdiği, lojistik destek sağladığı ve maddi yardımlarda bulunduğu iddia edilmektedir. Buna karşılık Lübnan kaynaklı grup da İran'a vekalet savaşları bağlamında yardım etmektedir. Nitekim grubun Suriye'de Esad yanlısı olarak çatışmalara dahil olduğu bilinmektedir.⁴³

Lübnan'la olan ilişkilerini Hizbullah ve Şii gruplar çerçevesinde yürüten İran, mezhep temelli bir oluşumu desteklemektedir. Kısaca özetlemek gerekirse İran, "Şiiliği yayma faaliyetleri" kapsamında bahse konu gruptan faydalanmaktadır.

Türkiye

İslam Devrimi'nin ardından uluslararası arenada yalnız kalan Tahran'la ilişkilerini olumlu düzeyde tutmak isteyen Ankara, yeni rejiminin ilanından birkaç gün sonra İran'ı tanıdığını bildirmiştir.⁴⁴ Bu gelişmenin ardından Türkiye, olumlu tutumlarını sürdürürken; İran ise Türkiye'nin çağdaş yaklaşımı nedeniyle Ankara'ya temkinli yaklaşımını sürdürmüştür.

Daha sonraki yıllarda ise iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini etkileyen gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin başında, Kürt sorunu ve Azerbaycan Türkleri gelmekteydi. Nitekim Türkiye, İran'ı 1990'lı yıllarda güneydoğu sınırları açısından sorun olmaya başlayan Kürtleri kışkırtmakla suçlarken; Tahran da Ankara'yı ülkesindeki Azerbaycan Türkleri'ni harekete geçirmekle itham etmiştir.

İki ülke arasındaki sorunlar bununla da kalmamış, Arap Baharı'ndan sonra patlak veren Suriye İç Savaşı'yla devam etmiştir. Zira Türkiye, muhalif kesimi savunurken; İran, Esad rejimini desteklemiştir. Ankara, "Açık Kapı Politikası" uygulayarak muhaliflerin yanında olmuş, onları ülkesinde

43 Şafak Oğuz-Kadir Ertaç Çelik, "Conflict in Syria: Is It a Proxy Warfare?", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Aralık 2018, s. 62.

44 "Geçmişten Günümüzü Türkiye-İran İlişkileri", *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri>, (Erişim Tarihi: 08.09.2019).

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

misafir etmiş ve Suriye sınırları içerisinde savaşıyan Özgür Suriye Ordusu'na (ÖSO) destek vermiştir. İran ise Şii vekil savaşçılar⁴⁵, DMO ve Hizbullah'la birlikte Esad rejiminin yanında olmuştur.

Suriye İç Savaşı çerçevesinde bölgede söz sahibi olan ülkelerden Türkiye, Rusya ve İran; Ankara, Soçi, Moskova ve Tahran'da düzenledikleri toplantılarda mevcut duruma birlikte çözüm aramışlardır. Ancak her ne kadar toplantılarda yapıcı kararlara varılmış olsa da kalıcı çözümlere ulaşamamıştır. Nitekim İran ve Rusya'nın alınan kararlara uymaması ve Suriye vatandaşlarının yaşam şartlarını iyileştiren "güvenli bölge" gibi düzenlemelere itimat etmemeleri Türkiye'yi zor durumda bırakmaktadır.

Halihazırda milyonlarca "Geçici Koruma Altındaki Suriyeli"ye ev sahipliği yapmakta olan Türkiye, yeni bir göç dalgası olması durumunda hem ekonomik hem sosyolojik hem de etnik anlamda zarar görecektir.

İsrail

1897 yılında Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmesiyle başlayan İsrail'in devletleşme süreci, 17 Eylül 1978 yılında İsrail ve Mısır'ın ABD arabuluculuğunda Camp David Anlaşması'nı imzalamasıyla resmi bir zemine oturmuştur. Hemen ardından ise 1979 tarihli İran İslami Devrimi gelmiştir. Yeni İran'ın kuruluşunun ABD ve Siyonizm karşıtlığına dayandığı düşünüldüğünde iki ülke ilişkilerinin düşmanca politikalarla başladığı ve bu politikaların günümüze kadar devam ettiği görülmektedir.

Tahran ile Tel Aviv'in hemen hemen her konuda zıtlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konuyla ilgili olarak ülkesel bağlamda hazırlanan tablo aşağıda verilmiştir:

45 Vekâlet savaşları Soğuk Savaş ve sonrası dönemde en çok tercih edilen mücadele yöntemlerinin başında yer almaktadır. Bkz.: Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 3(1), Mayıs 2019, s. 21-23.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Tablo 4: İran ve İsrail Dış Politikalarının Karşılaştırılması

	İRAN İSLAM CUMHURİYETİ	İSRAIL
ABD	ABD karşıtlığı üzerine kurulmuştur.	ABD'nin çabalarıyla kurulmuştur. Sıkı müttefiklik ilişkileri mevcuttur.
Avrupalı Devletler	Genel anlamda olumsuz ilişkiler hakimdir.	Genel anlamda olumlu ilişkiler hakimdir.
Suudi Arabistan	Mezhepler üzerinden rekabet hakimdir.	Olumlu seyreden ilişkiler hakimdir.
Suriye	Esad Hükümeti yanlısı bir tutum mevcuttur.	Muhafızları destekleyen bir görüntü çizilmektedir.
Rusya	Müttefiklik ilişkileri bulunmaktadır.	İnişli çıkışlı bir ilişki seyri hakimdir.
Türkiye	Güvenlik ve stratejik anlamda işbirliği görülmektedir.	İnişli çıkışlı bir ilişki seyri hakimdir.

Tablodan da görüldüğü üzere ikili ilişkiler, İslam Devrimi'nin de etkisiyle olumsuz bir ivmeye sahiptir. Zira İran, İsrail'i işgalcilikle suçlamakta ve söylemlerinde oldukça sert bir dil kullanmaktadır. İsrail de aynı şekilde İran'ın konu olduğu söylemlerinin dozunu arttırmaktadır.

İkili ilişkilerin ihtilafına yakın zamanda yaşanan olaylar çerçevesinde örnek olarak verilebilecek durumlar şu şekilde sıralanabilir:

- **Suriye İç Savaşı:** Karşıt taraflarda yer alan iki hasım devlet savaşın eşiğine kadar gelmişlerdir.
- **Barack Obama Dönemi ABD:** İsrail, Obama döneminde İran'a oldukça fazla taviz verildiğinden yakınmış ve bu dönem İran gerçekten de Irak üzerindeki etkisini arttırmıştır.
- **Donald Trump Dönemi ABD:** İsrail yanlısı tutumunu her fırsatta dile getiren Trump, Obama dönemi politikalarını yanlış bulduğunu bildirmiş ve Siyonist rejimin yanında olacağını vurgulamıştır.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

- **Nükleer Anlaşma:** P5+1 (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin ve Almanya) ülkeleri ile İran arasında imzalanan anlaşmadan Trump'ın geri çekilmesi sonrası süreçte İsrail, İran'ı eleştiren bir tavır takınmıştır.

KÜRESEL ETKİLER

Rusya

Devrim döneminde Sovyetler Birliği'yle ilişkilerinde temkinli adımlar atan Tahran, Soyet rejiminin ortadan kalkmasından sonra Moskova'yla güçlü ilişkiler kurmaya başlamıştır. Ancak 1995 yılında Rusya'nın ABD'yle imzaladığı ve İran'a silah satışı yapılmasını yasaklayan anlaşmayla ikili ilişkiler tehlikeye girmiştir.⁴⁶ Daha sonra yaşadığı kayıp nedeniyle İran'la ilişkilerini geliştirme yoluna giden Rusya'nın enerji, güvenlik, nükleer, sağlık, denizcilik, turizm gibi çeşitli alanlarda anlaşma imzaladığı bilinmektedir.

Yalnızca ikili anlaşma yoluyla değil; çok taraflı anlaşmalarda da imzacı olan devletler, dış politik anlamda da uyumlu bir şekilde hareket etmektedir. Rusya, İran'ın Ortadoğu'da izlediği politikalarla ilgili olumsuz yorumlar yapmaktan kaçınmakta ve hatta bu adımları destekleyen bir tavır sergilemektedir.

ABD

Şah dönemi uygulamaları nedeniyle yeni rejime hâkim olan ABD karşıtlığı bağlamında İran, devrimden bu yana Washington karşıtı politikalar izlemektedir. Buna karşıtlık Tahran'ın tutumu, Obama'yla kurulan olumlu ilişkiler esnasında detant dönemine girse de Trump'ın iktidara gelmesinin ardından yeniden gerilmiştir. İran ile ABD arasında gerginlik yaratan durumlar aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir:

⁴⁶ Nikolay Kozhanov, *Understanding The Revitalization of Russian-Iranian Relations*, Carnegie Moscow Center, Mayıs 2015, s. 5.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

- **İsrail:** İran, “Siyonizm rejimi”ne karşı çıkarken; ABD, İsrail’le müttefiklik ilişkisi kurmuştur.
- **Irak:** İran, Irak’ta Merkezi Hükümeti savunarak; Irak Ordusu’na destek çıkarken; ABD, Kürtleri destekleyen bir görüntü çizmektedir. Ayrıca ABD’nin, Irak’taki etkinliğini arttırmasının önündeki en büyük engel de İran’dır.
- **IKBY:** İddialara göre İran, Irak’ın kuzeyindeki Kürt yetkililerle gizli görüşmeler gerçekleştirmektedir. Bu durum, Kürtlere seçme şansı tanıyabilir. Hatta Washington’ın politik tekeli de ortadan kaldırabilir.
- **Suriye:** ABD, muhalif grupları desteklemektedir. İran ise Esad rejiminin yanında yer almaktadır.
- **Rusya:** Washington, politik anlamda Moskova’yla ters düşerken; Tahran işbirliği yapmaktadır.
- **Nükleer Anlaşma:** Söz konusu anlaşma, iki ülke arasında ciddi bir sorun yaratmış ve Trump yönetimindeki ABD anlaşmadan çekilmiştir.
- **Suudi Arabistan:** İran’ın ezeli rakibi Suudi Arabistan, ABD’nin müttefikidir.
- **Yaptırımlar:** ABD, yaptırımlar aracılığıyla İran’ı yalnızlaştırmaya çalışmaktadır.

Avrupalı Devletler

Avrupa Birliği (AB) ile İran arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir seyre sahiptir. Her ne kadar İngiltere, Fransa ve Almanya taraf oldukları nükleer anlaşmanın devamlılığını savunsa ve ABD’nin sert çıkışlarına karşı sesini yükseltse de İran’ın Ortadoğu’daki faaliyetlerinden rahatsızdır. Nitekim Avrupalı ülkelerin birçoğu, İran’ı istikrarsızlık yaratmakla suçlamaktadır.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Avrupa, İran'ın Şii silahlı grupları desteklemesi, bu grupları vekil olarak kullanması, iç savaşları desteklemesi ve Suriye'deki de-facto yönetimin devamlılığını savunması sebebiyle sık sık Tahran'ı eleştirmektedir.

DEĞERLENDİRME VE ÖNGÖRÜLER

Uluslararası politikanın mühim aktörlerinden olan İran, doğrudan ve dolaylı faaliyetleri sebebiyle istikrarsız yaratmakla suçlanmaktadır. Bu suçlamalar arasında iç savaşların çıkmasına, çatışmaların sürmesine ve ülkesel birliklerin bozulması sebebiyet vermek gibi iddialar vardır.

İran'ın yüksek perdeden gelen söylemleri, gerginliği arttırmakta, bölgede lider olmak uğruna gerçekleştirdiği faaliyetler halka yansımakta ve ekonominin kırılğan yapısı endişeye neden olmaktadır. Sürekli olarak artan fiyatlar, alım gücünün düşmesi ve işsizlik ülke ekonomisini içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Nitekim sosyal şartların ülke ekonomisinde yaşanan sıkıntılar da halkın sabrını taşımaktadır. 2017 yılının sonlarına doğru gerçekleşen halk ayaklanması da bu durumu gözler önüne seren bir sinyal olarak ele alınabilir.

1. Öngörü: Dış Politika Anlamında Detant Dönemine Girilmesi: İran'ın dış politika bağlamında attığı sert adımların, iç politikasına yansıdığını görerek geri adım atmasıyla gireceği yoldur. Böylece İran, ilk olarak ABD ile görüşmelere başlayacak, öncelikli olarak yaptırımlar bağlamında harekete geçecektir. İran'ın İsrail'le doğrudan görüşmelere başlaması zaman alacaktır. Ancak yine de bu durum, Rusya'yla ilişkilerine yansımaktır. İran, Rusya'yı kaybetmesiyle ekonomisinin daha çok yara almasına neden olacağını farkına varacağından dolayı denge politikası uygulama yoluna gidebilir. Tahran, böylesi adımları, iç politikasını düzeltmek adına da atacaktır. Nitekim Şii milislere ve örgütlere verdiği desteğin halkın cebinden gitmesi hoşnutsuzluk ortamı yaratmıştır. Dolayısıyla İran, kademeli olarak milisler üzerinden

dış desteğini çekecek ve iç istikrarını sağlamaya çalışan bir devlet görünümüne bürünecektir. Ancak şunun belirtilmesi gerekir ki; İran'ın yumuşama yönündeki politikaları yavaş da olsa halka yansıtacak, rejimin adı değişse de değişmese de yasaklar zamanla gevşeyecektir.

2. Öngörü: Dış Politika Anlamında Aynı Şekilde Devam Edilmesi: 2017 yılının Aralık ayında çıkan olaylardan ders almayan İran, aynı politik ivmeyle devam edecektir. Bu şekilde Şii milislere destek vermeye devam edecek, örgütlere ödenek sağlayacaktır. Bahse konu durum sonucunda uluslararası arenanın dikkatini daha fazla çekecek; ancak vurucu darbe halktan gelecektir. Nitekim işsizlik ve sürekli artan fiyatlarla boğuşan halk, yurt içindeki paranın askeri harcamalara (hem de kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen askeri harcamalara) gittiğini bildiğinden bu duruma karşı sesini yükseltecektir. Ayrıca ABD'nin uyguladığı yaptırımlar da artarak devam edecek ve halk ekonomik anlamda oldukça zor bir noktaya gelecektir. Bu anlamda başka çaresi olmayan halk ekonomik sebeplerden ötürü yeniden ayaklanacak ve yönetime ikinci uyarıda bulunacaktır. Rejimin aynı şekilde devam etmesi durumunda başkaldırı düzenin sonunu getirebilir. Bununla birlikte rejim, halktan gelen uyarıya kulak verirse birinci öngörünün sonucuyla karşılaşılabilir.

3. Öngörü: Dış Politika Anlamında Uygulama Şiddetinin Artarak Devam Etmesi: İran'ın söylem ve faaliyetlerinin şiddetini arttırarak devam ettirmesi sonucunda bölgenin istikrarsızlığı geri dönülmez bir şekilde bozulacaktır. Bu duruma tehlikenin kendilerine dönmesi sonucunda kayıtsız kalamayacak olan bölgesel devletler işbirliği çerçevesinde hareket ederek çözüm bulmaya çalışacaklardır. Dolayısıyla İran'a yaptırım uygulamaları öngörülebilen bir seçenektir. Daha sonra bu işbirliği ortamına ABD de katılacak ve tahminen birkaç Avrupa ülkesi de destek verecektir. Bu şekilde durdurulmaya çalışan İran'ın faaliyetlerini sona erdirmemesi sebebiyle çatışma yaşanabilir.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Söylemek gerekir ki; bu olasılıkta halk ayaklanması ikinci plandadır. İran ilk olarak uluslararası ve bölgesel tepkiler nedeniyle köşeye sıkışacak; halkın tepkisi nedeniyle de rejimini lağvetmek zorunda kalacaktır.

SONUÇ

Dış politik anlayışların öncelikle bulunulan coğrafyaya, sonrasında ise tüm dünyaya hâkimiyet şeklinde belirlediği günümüz dünyasında her bir aktör söz konusu hedefe ulaşma amacıyla farklı yollar izlemektedir.

Görüldüğü üzere İran da dış politika anlayışını dini retorik kapsamında biçimlendirmiş ve bu çerçevede faaliyetler göstermiştir. Makalenin bütününden de anlaşılacağı gibi, iç savaşa müdahil olmak, birtakım rejimleri ayakta tutmaya çalışmak ve büyük güçlere rakip olacak yönde söylemler geliştirmek bu duruma verilebilecek örneklerdendir.

Bilindiği üzere iç politikadaki dinginlik, dış politikadaki işleyişi özetler niteliktedir. Bu anlamda İran, son yıllarda ciddi sorunlar yaşamaktadır. Tüm bu problemler ise dış politikaya yansımaktadır. Nitekim halk, dış yardımları (askeri, dini, eğitim vb.) aşırı bulmakta ve yaşanan ekonomik problemlerin bir sebebi olarak nitelendirmektedir.

Daha genel anlamda bakıldığında, dış politika hedeflerinde mehdilik söyleminden çıkagelen “mazlumların koruyucusu” sloganıyla harekete geçen Tahran, aslında birinci aşamada Şii Hilali’ne bağlı kalarak Şiilere yönelmektedir. Diğer aşamada ise Şiiliği yayma amacı güttüğünden ötürü Şiileştirilmek istenen halklar kastedilmektedir. Görüleceği üzere İran’ın dış politika anlayışı bütünleştirici değildir; kapsayıcıdır. Yani Tahran, halkları olduğu gibi kabul etmek yerine “kendileştirmek” istemektedir.

Yardıma muhtaç olan devletler ve halklar dışında etki alanı bulamamasının sebebi, bahsedilen nedenden kaynaklanmaktadır.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Tahran, halk çerçevesindeki meşruiyete sığınarak; dış politik söylemlerde sert çıkışlar benimsenmiş; fakat hiçbir zaman politik kayıplar dile getirilmemiştir.

Bu noktada öngörülebilir ki İran, eğer gerekli devletlerle işbirliği kurma yoluna yönelirse, gelecekte rejiminin etki alanını sürdürmesini sağlayabilir. Nitekim Tahran, yumuşak söylemler yerine yüksek çıkışları tercih etmekte ve aktörler ile halklar nezdinde negatif bir etki alanı oluşturmaktadır. Bu anlamda rejimin sürekliliği tehlikeye girmektedir.

Sonuç olarak İran'ın dış politika anlayışında hiçbir devletin tek başına yeterli güce sahip olmadığı hipotezinden yola çıkarak; yumuşamaya gideceği tahmin edilebilir. Söz konusu durum ise her ne kadar Tahran'ın etki alanında olumlu tesir bırakacak olsa da halk nezdinde "daha fazlasını isteme" özelinde olumsuz bir sonuç doğuracak ve rejimin sona ermesine sebebiyet verecektir.

Mehmet Seyfettin EROL
İrem BİLGETÜRK

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

KAYNAKÇA

“Ayatollah Khomeini”, *Iran Chamber Society*, http://www.iranchamber.com/history/rkhomeini/ayatollah_khomeini.php, (Erişim Tarihi: 10.07.2019).

“Geçmişten Günümüzü Türkiye-İran İlişkileri”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri>, (Erişim Tarihi: 08.09.2019).

“How Many Shia Are There In The World?”, *Islamic Web*, http://www.islamicweb.com/beliefs/cults/shia_population.htm, (Erişim Tarihi: 08.09.2019).

“İran’dan Net Sözler: Suriye’yi Böldürmeyeceğiz”, *Ulusal Kanal*, <http://www.ulusalkanal.com.tr/m/?id=93731>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

“Middle East: Iraq”, *CIA World Fact Book*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, (Erişim Tarihi: 07.09.2019).

“Musa al Sadr: The Untold Story”, *Al-Awsat*, <https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/features/musa-al-sadr-the-untold-story>, (Erişim Tarihi: 27.04.2018).

“Suriye’deki İthal Şii Savaşçılar/Suriye’de İç Savaş”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyedeki-ithal-sii-savascilar>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

ALBAKIRI, Nabil, “The Iranian Expansion in Yemen”, *The Middle East Newspaper*, 9 Temmuz 2013.

AL-QADHI, Mohammad Hassan, *The Iranian Role in Yemen and its Implication on the Regional Security*, AGCIS.

AL-QURASHI, Baqir Shareef, *The Life of Hazret Imam Hasan al-Askari (AS)*, XKP.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ANKASAM, ANKASAM İnfografik: *İnsani Krizin Adı Yemen*, <https://ankasam.org/ankasam-infografik-insani-krizin-adi-yemen/>, (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

ATALAN, Mehmet, "Şii Kaynaklarda Muhammed b. Hasan el-Mehdi'nin Tarihi ve Menkabevi Kişiliği", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 2002, s. 95-112.

BATUR, Muhammet Raşit, "Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları", *İnsan ve Toplum*, s. 55-80.

BEHZAD, Diansaei, "Iran and Saudi Arabia in the Middle East: Leadership and Sectarianism (2011–2017)", *Vestnik RUDN, International Relations*, 18(1), 2018, s. 124-134.

BİLGETÜRK, İrem, "İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), s. 398-438.

Chatham House, *Yemen: Key Players and Prospects for Peace, Middle East and North Africa Programme Workshop Summary*, 17–18 Kasım 2015.

Congressional Budget Office, *Estimated Costs of U.S. Operations in Iraq and Afghanistan and of Other Activities Related to the War on Terrorism*, Washington 2007, s. 1.

ÇELİK, Kadir Ertaç, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), s. 251-274.

DEVORE, Marc R., "Exploring the Iran-Hezbollah Relationship: A Case Study of How State Sponsorship Affects Terrorist Group Decision-Making", *Perspectives on Terrorism*, 6(4-5), s. 85-107.

DURMUŞ, Mehmed Ali, *Haberlerin Ağında Mehdi*, Anlam Yayınları, Ankara 2003.

ERDOĞDU, Hikmet, *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar'ın Yumruğuna*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), Mayıs 2019, s. 14-45.

FEIERSTEIN, Gerald M., *Yemen: The 60-Year War*, Middle East Institute, Policy Paper 2, Şubat 2019.

GÖLPINARLI, Abdülbâkıy, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınları, 6. Basım, 1979.

KESKİN, Yakup, "İmâmî Kaynaklarda Muhammed el-Mehdî Üzerindeki Tartışmalar", *OMÜİFD*, 26-27, (Birleşik Sayı), Samsun 2008, s. 299-315.

KHATIB-SHAHIDI, Rashid, *German Foreign Policy Towards Iran: Before WW II*, I.B. Taurus, New York 2013.

KOZHANOV, Nikolay, *Understanding The Revitalization of Russian-Iranian Relations*, Carnegie Moscow Center, Mayıs 2015.

OĞUZ, Şafak-Kadir Ertaç Çelik, "Conflict in Syria: Is It a Proxy Warfare?", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Aralık 2018, s. 44-69.

ONAT, Hasan, *Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi*, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı, Ankara Haziran 1996.

ROSÛLEK, Přemysl, "Madism, Shi'a Ideology and Ahmadinejad's Doctrines", *Central European Journal of International and Security Studies -Cejiss-*, 1, 2015.

SALMONI, Barak A. vd., *Regime and Periphery in Northern Yemen – The Huthi Phenomenon*, *National Defense Research Institute*, XV, 2010.

SİNKAYA, Bayram, "Suriye Krizi Çerçevesinde İran-PYD İlişkileri: Taktik Ortaklık", *Ortadoğu Analiz*, Eylül-Ekim 2015, 7(20), s. 50-52.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

TAFLIOĞLU, M. Serkan, *Humeyni İnan İslam Devrimi: Şah Nasıl Mat Oldu?*, Kripto Yayıncılık, Ankara 2010.

TAMER, Cenk, "Yemen Husileri ve İnan: Mezhep Savaşı Ülkenin Kaçınılmaz Kaderi mi?", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/yemen-husileri-ve-iran-mezhep-savasi-ulkenin-kacinilmaz-kaderi-mi/>, (Erişim Tarihi: 28.09.2019).

WOODS, Kevin M. vd., *Saddam's Generals Perspectives Of The Iran-Iraq War*, Institute for Defense Analyses, 2011.

YALUH, Rashid, *Mahdism in Contemporary İnan: Ahmadinejad and the Occult Imam*, Doha Institute, Research Papers.

YÖNEM, Ahmet, "Hasan el-Askeri ve Şiilik", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 2011, s. 237-252.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

STRUCTURED ABSTRACT

Iran which is one of the important actor of Middle East, tries to be great power of the region. Iran provides its efforts with hidden actions. For examples of this situation is intervening to internal affairs, protecting Shia regimes, providing martial and humanitarian aid. Generally Iran is using “mahdism rhetoric” as a instrument, for achieving its goals. Therefore Iran effects folks and intervenes internal affairs of target state through the role of “protector of the oppressed.”

Khomenei who performed Islamic Revolution with effect of mahdism and Shia rhetoric, presented Iranian public chance of saving passive politics. However Islamic Revolution that was accepted by public, was reactioned by regional states. Legitimacy of reactions was proved by events triggered in succession. Such as Iran-Iraq War, Invasion of Iraq, The Arab Spring, Referendum of Iraqi Kurdish Regional Administration events shows how Iran is effective in region.

United States of America, Israel, Gulf Countries led by Saudi Arabia and Turkey which is the role model country are one of the targets of Iran. In this sense Iran planned to show its power to regional-global actors talking high pitch. But its aggressive attitude suited reaction.

In future, Iran is perceived to soften its acts according to reaction of public and international area. So that regime’s future will be in danger. Iran awares of this situation.

In addition, regional danger by made of Iranian decion-makers, is disturbing actor which is in Middle East. Actors believe in its act brings terrorism and caos to region. Mahdism rhetoric damages Iranian global prestige even the state thought was opposite the situation.

As we know, revolution was based on Khomenei’s religional belief. That belief presented to be great power in region. Because the public

hesitated being all the time tutelaged of great actors. That's why the option of being indepedented was welcomed and revolution came true.

However public figured out that revolution wasn't only about having sovereignty. It was also about applying religious necessity and bringing caos to region. When regional acts include military and economic aids, Iranian people show their reactions, either.

While reactions diversify, regime's legitimacy was getting jerking. Then Iranian decision-makers perceived the situation but couldn't move back. Because they all know stepping back would have been announcing to end of regime.

Although all the counting reasons, Iran chosed saving back the regime. So that the Islamic state continues its real politics which is presenting as a pragmatism. Thus Iran can maintain its hidden acts.

Iranian public who are waiting for 12thMahdi, were becoming revolution's target. But also Shia people in Middle East were aimed them to be in Crescent of Shia. Iran advanced "protector of oppressed" for this goal. Interfering internal affairs of Iraq, Syria, Yemen and also declaring war against to Iraq is seen as a achieving goal.

All the signes about Iran are showing us how the state can be ambitious to be succeeded. Each Tehran's efforts are built of proving its regime's sturdiness. Foreign policy, internal policy, hidden acts are believed to providing regime succession by Iranian decision-makers.

Harsh policy of Iran which is the immovable actor in world agenda, particularly attached with spreading Shiism. Excess of Shia population in Iraq, Syria's managment by Shia group, support of Shia armed-group in Yemen, Arab Spring events which is firstly praised but reviled after spreading Syria are the example of these situation.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Shia Crescent which is including Syria, Iraq and Lebanon but based of Iran is one of the most important center according to goal of Tehran. In this way Iran would increase its followers besides intimidating rival states.

However Iran which acts softly to folks in its discourse, poses opposite to states. Even Iran that talks high pitch, sometimes cooperates with regional states about security issues (for example Turkey and Iraq). But its first goal is reaching to be number one in region.

As we said before, all these goals and the methods which is tracing for reaching these goals jeopardizes the future of the regime. The harsh policies are caused international area's reaction and also make Iranian people's temper to high.

First of all Iran has to think about regime's future. About this situation Iran has several options. One of these options is overthrowing regime because of new public revolt which may can occur. According to this option, Iranian people may can riot owing to foreing policy's reflection to internal policy. Other option is Iran may enter to period of detant. In this way, revolution can may be in danger and age of modernization may start. Third possibility is Iran may go on taking harsh steps in policital way. Result of this possibility is Iran has to do deal with foreign powers and also public reaction which is getting rising and as a result Tehran will getting weak. Iran has to take step fast and permanent in political way. So that the state must find a solution even it is so hard to do.